

ХУРААНГУЙ

Бүлэг I: Эдийн засгийн өнөөгийн байдал, цаашдын төлөв

Эдийн засгийн өнөөгийн байдал

Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт эрчимжиж буй хэдий ч жигд бус, уул уурхайн салбарт голлон түшиглэсэн бөгөөд уул уурхайн бус салбарын идэвхжил сул байна (Зураг Х.1). 2022 онд 5 хувьтай байсан эдийн засгийн өсөлт 2023 оны эхний хагас жилд 6.2 хувьд хүрч эрчимжээд байна. Урьдчилсан гүйцэтгэл, тэр дундаа уул уурхайн салбарын тоон мэдээллээс үзэхэд энэхүү хандлага гуравдугаар улиралд ч мөн адил хадгалагджээ. Эдийн засгийн өсөлт ийнхүү эрчимжиж байгаа ч тэнцвэргүй, уул уурхайн салбар эдийн засгийн сэргэлтэд голлох үүргийг гүйцэтгэсээр байна. Тодруулбал, 2023 оны эхний хагасын эдийн засгийн өсөлтийн 90 орчим хувийг уул уурхайн үйлдвэрлэл болон экспортод гаргах тээврийн үйлчилгээ дангаараа бүрдүүлжээ. Цар тахлын холбогдолтойгоор БНХАУ руу гарах нүүрсний экспортод тавьж байсан хилийн хязгаарлалууд суларснаас голлон шалтгаалж нүүрсний олборлолт 2023 оны эхний гурван улиралд өмнөх оны мөн үеэс ойролцоогоор 3 дахин тэлээд байна. Түүнчлэн, Оюу толгойн далд уурхайн үйлдвэрлэл эхэлсэнтэй холбогдуулан зэсийн олборлолт оны эхний гурван улирлын байдлаар өмнөх оны мөн үеэс 19.9 хувиар өсжээ. Харин цар тахлын дараа ажиглагдаж байсан үйлчилгээний салбарын эрчтэй сэргэлт энэ онд удааширч, цаг агаарын хүндрэлээс шалтгаалан хөдөө аж ахуй (ХАА)-н салбарын үйлдвэрлэл агшсан зэрэг нөлөөгөөр уул уурхайн бус салбарын өсөлт харьцангуй сул байна.

Эдийн засгийн өсөлтийг эрэлт талаас гадаад эрэлт, төсвийн зардал тэлж байгаа зэрэг нь голлон тайлбарлаж байгаа бол хувийн хөрөнгө оруулалтын үзүүлэх нөлөө бага байв. БНХАУ руу экспортлох нүүрсний экспорт эрчимтэй нэмэгдсэнээр цэвэр экспорт энэ оны эхний хагас жилийн эдийн засгийн өсөлтийг голчлон тайлбарлаж байна. Үүнээс гадна, төрийн байгууллагын хэрэглээ болон улсын хөрөнгө оруулалт эдийн засгийн өсөлтийг ихээр тэтгэх нөлөө үзүүлжээ (Зураг Х.2). Гэвч гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын орох урсгал бага, арилжааны банкнууд ААН-үүдэд бизнесийн зээл олгохдоо болгоомжилсон хандлагатай байж, улмаар зээлийн нөхцөл хатуу байгаатай холбогдуулан хувийн хөрөнгө оруулалт (үүнд төрийн эзэмшлийн байгууллагуудын хөрөнгө оруулалтыг оруулаад) агшсан тооцоолол гарч байна.

Хөдөлмөрийн зах зээлийн идэвхжил сул хэвээр, ХАА-н үйл ажиллагаанаас олох өрхийн орлого буурч, өндөр инфляц бодит орлогын түвшинд нөлөөлснөөр хувийн хэрэглээний өсөлт харьцангуй хязгаарлагдмал байв. Ажилгүйдлийн түвшин түүхэн доод түвшин буюу 5-6 хувь орчимд 2022 оны дунд үеэс хойш хадгалагдаж байгаа боловч 2023 оны эхний хагас жилд нийт ажил эрхлэлтийн өсөлт зогсонги болж, ажиллах хүчний оролцооны түвшин цар тахлын өмнөх түвшинд хүрээгүй байгаа нь хөдөлмөрийн зах зээлийн идэвхжил сул хэвээр байгааг илэрхийлж байна. Түүнчлэн, цалин хөлсний орлого өссөн хэдий ч ХАА-н

үйлдвэрлэл саарсантай холбогдуулан өрхийн ХАА-н үйл ажиллагаатай холбоотой орлого буурсан төдийгүй инфляц хоёр оронтой өндөр түвшинд хадгалагдсанаар өрхийн бодит орлогод мөн сөргөөр нөлөөлжээ. Улмаар 2023 оны эхний хагас жилийн байдлаар бодит орлого буурч, хувийн хэрэглээний өсөлтийг хязгаарлах нэг нөхцөл болжээ. Харин 7 сараас мөрдөгдөж буй 2023 оны төсвийн тодотголд тусгагдсан өрхүүдийн орлогыг дэмжих арга хэмжээ 3 дугаар улирлаас эхлэн хувийн хэрэглээг дэмжих нөлөө үзүүлэхээр байна.

Импортын барааны үнэ алгуур буурч байгаа хэдий ч эрэлтийн гаралтай үнийн дарамт хуримтлагдаж, инфляц өндөр түвшинд хэвээр байна. Худалдааны томоохон хилийн гарцууд дагуу нийлүүлэлтийн саатал үүсэж, тээврийн зардал нэмэгдэн, олон улсын зах зээл дээр эрчим хүчний болон хүнсний үнэ огцом өссөнөөс гадна нэрлэсэн валютын ханш суларсан зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр үнийн дарамт бий болж, улмаар 2022 оны эцэст инфляц 13.3 хувьтай байсан. Дээрх гадаад хүчин зүйлсийн нөлөө энэ онд аажмаар арилж, 9 сард 10.1 хувьд хүрч буураад байна. Гэвч ХАА-н үйлдвэрлэл саарч, нийлүүлэлтийн хомсдол үүссэнтэй холбогдуулан дотоодод үйлдвэрлэгдсэн хүнсний үнэ тогтмол өсөж, улмаар инфляц өндөр түвшинд хадгалагдах нэг нөхцөл болж байна. Сүүлийн үед авч хэрэгжүүлж буй төсвийн дэмжлэг үзүүлэх арга хэмжээний нөлөөгөөр эрэлт талаас үнийн дарамт улам нэмэгдэх боломжтой юм (Зураг Х.3). Төсвийн тодотголоор оруулж ирсэн иргэдийн орлогыг дэмжих арга хэмжээний нөлөөгөөр үүсэж болзошгүй эрэлтийн гаралтай инфляцын дарамтаас болгоомжлон Төв банк бодлогын хүүгээ сүүлийн 6 жилийн хамгийн өндөр түвшинд хэвээр хадгалж байна.

Арилжааны банкнууд эрсдэл багатай хэрэглээний зээлийг түлхүү олгон, бизнесийн болон ипотекийн зээл олголтыг хязгаарлаж байсан тул зээлийн өсөлт удаашралтай байна. Цалин, тэтгэврийн орлого, хадгаламж барьцаалсан хэрэглээний зээл хурдацтай өсөж, улмаар нийт зээлийн өсөлтийг голчлон тодорхойлж байна. Харин хөнгөлөлттэй зээлийн хөтөлбөрүүд дуусгавар болж, арилжааны банкнууд энгийн нөхцөлөөр ААН-үүдэд шинээр зээл олгохоос аль болох болгоомжлон, активын чанараа муутгах эрсдэлээс сэргийлж байгаатай холбогдуулан 2023 оны туршид бизнесийн зээлийн өсөлт маш сул байлаа (Зураг Х.4). Үүнээс гадна, Засгийн газар эсхүл төрийн эзэмшлийн аль нэг байгууллагад Монголбанкнаас ипотекийн хөнгөлөлттэй зээлийн хөтөлбөрийг шилжүүлэх талаар тодорхой бус байдал үүссэнтэй холбогдуулан уг хөтөлбөрийн хүрээнд зээл олголт түр хумигдаад байв. Мөн зээлжих өртөг өндөр байгаа нь хувийн хэвшлийн зээл авах эрэлтэд сөргөөр нөлөөлсөн байхаар байна.

Төсвийн зарлага нэмэгдсэн хэдий ч уул уурхайн салбараас орох орлого илүү давамгайлснаар улсын нэгдсэн төсөв ашигтай гарч байна. 2023 оны төсвийн тодотголоор төрийн албан хаагчдын цалин, нийгмийн даатгалын тэтгэвэр, тэтгэмж, халамжийн хөтөлбөрүүдэд зориулагдсан нэмэлт зарлагыг тусгасан төдийгүй хүүхдийн мөнгө хөтөлбөрт бүх хүүхдийг эргүүлэн хамруулсан нь төсвийн нийт зарлага ДНБ-д эзлэх хувиар тэлэх гол үндэслэл болсон юм. Түүнчлэн, хэд хэдэн хүлээгдэж байсан төслүүдийг тэргүүн ээлжид дуусгахаар Засгийн газраас баримталсан бодлогын хүрээнд төсвийн хөрөнгө оруулалтын зардал мөн нэмэгдсэн (Зураг Х.5). Нөгөөтээгүүр, уул уурхайн салбар, тэр дундаа нүүрсний

борлуулалтаас төвлөрөх орлого бүрдүүлэлт сайн байж, эдийн засгийн идэвхжил эрчимжсэнтэй холбогдуулан төсвийн орлого ДНБ-д эзлэх хувиар огцом тэлсэн. Энэ нь цаашлаад төсвийн тэнцэл 2023 оны эхний 9 сарын сарын байдлаар 2007 оноос хойших хамгийн өндөр түвшинд ашигтай гарах, улсын өр ДНБ-д эзлэх хувиар буурах нөхцөлийг тус тус бүрдүүлээд байна (Зураг Х.6). Гэвч гадаад өрийн түвшин өндөр хэвээр, Засгийн газрын өөрийн гаргасан болон баталгаа гаргасан бондуудын эргэн төлөлтийг хийхэд гадаад санхүүжилтийн хэрэгцээ их байгаа нь төсвийн эрсдэл, гадаад хүчин зүйлд өтрөх эмзэг байдал хадгалагдсаар байгааг илэрхийлж байна.

Хөрөнгийн орох урсгал бага байсан ч экспорт сэргэснээр төлбөрийн тэнцлийн урсгал данс ашигтай гарч, гадаад валютын нөөц хуримтлалд эергээр нөлөөлжээ. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний үнэ буурсан хэдий ч түүхий эдийн экспортын биет хэмжээ түүхэн дээд түвшинд хүрээд байна (Зураг Х.7). Үүнд (i) цар тахалтай

холбогдолтойгоор тавьж байсан худалдааны хязгаарлалтуудыг цуцалсан, (ii) БНХАУ-тай хилийн ойролцоо төмөр замын шинэ бүтээн байгуулалтууд хийгдээд байгаа төдийгүй БНХАУ-д нүүрсний эрэлт огцом өссөн, (iii) Оюу толгойн далд уурхайгаас олборлож буй зэсийн экспортын биет хэмжээ нэмэгдсэн зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлжээ. Нөгөөтээгүүр, олон улсын зах зээл дээр хүнс, эрчим хүчний үнэ алгуур буурч байгаа нь импортын зардал харьцангуй бага байх нөхцөлийг бүрдүүлэв. Оюу толгойн далд уурхайн бүтээн байгуулалтад шаардагдах санхүүжилт буурснаас гадна уул уурхайн бус салбарт чиглэсэн хөрөнгийн орох урсгал харьцангуй бага байсан тул ГШХО цар тахлын өмнөх түвшнээс мэдэгдэхүйц доогуур хэмжээнд хадгалагдаж байна. Гадаад валютын нөөц хуримтлагдсаар 2023 оны 9 сарын эцэст сүүлийн 20 сарын хамгийн өндөр түвшин буюу 4.1 тэрбум ам.долларт хүрээд байгаа хэдий ч энэ нь дөнгөж 3.7 сарын валютын төлбөртэй импортын хэрэгцээг хангахуйц байна (Зураг Х.8).

Эдийн засгийн хэтийн төлөв, эрсдэл, бодлогын зөвлөмж

Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт 2023 онд эрчимжиж, 2024 онд 6.2 хувьд хүрэх төлөвтэй байна. Оны эхний хагаст ажиглагдсан эдийн засгийн идэвхжлийн эрч хадгалагдснаар 2023 оны эдийн засгийн өсөлт 5.8 хувьд хүрэх төсөөлөлтэй байна (Хүснэгт Х.1). Цаашид нүүрсний экспорт болон хувийн хэрэглээний өсөлт хүлээлтээс өндөр байх тохиолдолд энэ оны өсөлт төсөөллөөс өндөр гарч болзошгүй. Харин ирэх жил хувийн хэрэглээ болон төсвийн зардал голлон тэлж, эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэх нөлөө үзүүлэхээр байна. Нийлүүлэлт талаас уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэл үргэлжлэн өсөх хүлээлттэй байгаа бол ХАА-н үйлдвэрлэл энэ оны

уналтыг даваад эргээд сэргэх, хувийн хэрэглээ нэмэгдсэнээр үйлчилгээний салбаруудын өсөлт эрчтэй байх төлөвтэй байна. Төсвийн зардал үргэлжлэн тэлж, улмаар дотоод эрэлт сэргэх нөлөөгөөр эрэлтийн гаралтай үнийн дарамт үүсэхээр байгаа хэдий ч олон улсын зах зээл дээр хүнс болон шатахууны үнэ буурах, дотоодод мөнгөний хатуу бодлогыг үргэлжлүүлэн баримтлана гэж үзвэл 2024 онд инфляц дунджаар 9.1 хувьд хүрч буурах таамаглалтай байна. Уул уурхайн салбараас төсөвт төвлөрүүлэх орлогын хэмжээ 2023 онд огцом нэмэгдсэн ч 2024 онд энэ эрчээр дахин нэмэгдүүлэхэд хүндрэлтэй. Нөгөө талаас мөчлөг дагасан

төсвийн тэлэх бодлогыг 2024 онд үргэлжлүүлснээр зардал орлогыг давамгайлах тул одоогоор ашигтай байгаа төсвийн тэнцэл эргэн алдагдал руу шилжихээр байна. Энэ жил огцом сэргээд буй экспортын орлого цаашид тогтворжиж, дотоод эрэлтийг дагаад импортын зардал эрчимжих, олон улсын хөрөнгийн зах зээлийн орчноос шалтгаалан Монгол Улсыг чиглэх гадаад хөрөнгийн орох урсгал хязгаарлагдмал хэвээр байх зэрэг хүчин зүйлсээс шалтгаалан төлбөрийн тэнцлийн дарамт 2024 онд дахин бий болох хүлээлттэй байна.

Дунд хугацаанд эдийн засгийн идэвхжил эрчимтэй хэвээр байна. Тодруулбал, 2025-2026 онуудад эдийн засгийн өсөлт дунджаар 6.3 хувьд хүрэхээр төсөөлж байна. Үүнд Оюу толгой уул уурхайн үйлдвэрлэл 2025 он гэхэд энэ оны түвшнээс 2 дахин нэмэгдэж, 2026 онд үргэлжлэн өндөр түвшинд хадгалагдах хүлээлт голлох үндэслэл болов. Ирэх оны УИХ-ын сонгуулийн дараа төсвийн зардлын өсөлт тогтворжиж, улмаар уул уурхайн салбараас төвлөрөх орлогоор төсвийн алдагдлыг хумих, төлбөрийн тэнцлийн дарамтыг бууруулахад дэмжлэг болно гэж тооцоолж байна.

Эдийн засгийн хэтийн төлөвт нөлөөлж болзошгүй эрсдэлүүд сөрөг талдаа давамгайлж байгаа бол голчлон уул уурхайн салбартай холбогдох зарим эерэг тодорхой бус хүчин зүйлсийг мөн онцолж болно. БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт хүлээлтээс доогуур байх (үл хөдлөх хөрөнгийн зах зээлийн уналт удаан хугацаанд сунжрах шалтгаанаар), өмнө байгуулсан оффтейк гэрээнүүдийн хүрээнд нүүрсний экспортын орлого орж ирэх хугацаанд нөлөөлөх зэрэг хүчин зүйлс Монгол Улсын эдийн засаг, ялангуяа нүүрсний экспортын төлөвт томоохон

сөрөг үр дагавар үүсгэж болзошгүй. Сонгуулийн өмнө хүлээгдэж байгаагаас илүү их хэмжээгээр төсөв тэлсэн тохиолдолд инфляцын дарамтыг улам дэвэргэж, импортын эрэлтийг нэмэгдүүлэн, улмаар урсгал данс болон төсвийн “хос” алдагдлыг тэлж болзошгүй юм. Үүнээс гадна Ойрхи Дорнод дахь геополитикийн хурцадмал байдлын улмаас газрын тосны үнэ ихээхэн өсөж, улмаар гадаад тэнцэл, дотоодын шатахууны үнэд нөлөөлөх эрсдэл бий. Харин дотоодын төмөр замын сүлжээг экспортын тээвэрлэлт хийх зорилгоор БНХАУ-ын талтай холбох гэх мэт мега төслүүдийг хурдацтай хэрэгжүүлэн дуусгах, Оюу толгой далд уурхайн үйлдвэрлэлээ хүлээгдэж байснаас эрт, их хэмжээгээр тэлэх, түүхий эдийн үнэ хүлээлтээс өндөр байх зэрэг хүчин зүйлс уул уурхайн экспортод эергээр нөлөөллөн. Түүнчлэн, саяхан тохиролцоонд хүрээд буй Орано уран олборлох төслийн явц хурдацтай урагшилсан тохиолдолд дунд хугацаанд ГШХО-ын орох урсгалыг төсөөлж байгаагаас илүү нэмэгдүүлнэ.

Түүхий эдийн мөчлөлийг дагасан энэ оны эдийн засгийн эрчимтэй сэргэлтийг ашиглан төсвийн хуримтлалыг дахин бүрдүүлэх, гадаад валютын нөөц бололцоог нэмэгдүүлэх, улмаар тогтвортой эдийн засгийн өсөлтийг бий болгох, бэхжүүлэх нэг боломж бүрдэж байна. Богино хугацаанд эрэлтийн гаралтай инфляцын дарамтыг бууруулахын тулд төсвийн зарлагыг зохистой удирдах замаар макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг бэхжүүлэх чиглэлээр төв банкны хамт хүчин чармайлтад дэмжлэг болох боломжтой. Дунд хугацаанд Ирээдүйн өв санд хуримтлуулах дүрмийг сэргээн мөрдөж, төсвийн хуримтлалыг дахин бүрдүүлснээр цаашид болзошгүй сөрөг нөлөөлөлд Засгийн газраас хариу арга хэмжээ авах, Шинэ сэргэлтийн бодлого

зэрэг ирээдүйд шаардагдах хөрөнгө оруулалтад санхүүгийн орон зай үлдээх боломжийг бий болгоно.

Уул уурхайн салбарт хэт тулгуурлан, эдийн засаг жигд бус сэргэж байгаа нь уур амьсгал болон хөгжлийн өнөө үед тулгарч буй сорилтуудыг улам хүндрүүлж байгаа төдийгүй эдийн засгийг төрөлжүүлэх бүтцийн өөрчлөлт, шинэчлэлийн арга хэмжээг сэргээн авч хэрэгжүүлэх ач холбогдлыг тодотгож байна. Энэ жилийн хувьд уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспорт огцом тэлж, макро эдийн засгийн нөхцөл байдал сайжрахад дэмжлэг болж байгаа хэдий ч Монгол Улсын эдийн засгийг

төрөлжүүлэх, түүхий эдийн мөчлөгийн хэлбэлзлийг тэсвэрлэх чадамжийг бэхжүүлэхэд чиглэсэн бүтцийн өөрчлөлт, шинэчлэлийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд эдгээр эерэг өөрчлөлтүүд зөвхөн богино хугацаанд ажиглагдаад өнгөрч болзошгүй юм. Түүнчлэн, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, түүний сөрөг нөлөөллийг бууруулахад чиглэсэн дотоод болон олон улсын бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд эдийн засгийг төрөлжүүлэх хүчин чармайлтыг улам гүнзгийрүүлэх, тэр дундаа ирээдүйд дэлхий нүүрсний хэрэглээнээс татгалзах шилжилтийн үйл явцад бэлтгэх шаардлага бий.

Хүснэгт Х.1. Макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд

	2021	2022	2023 төс	2024 төс	2025 төс	2026 төс
ДНБ-ий бодит өсөлт, зах зээлийн зэрэгцүүлэх үнээр	1.6	5.0	5.8	6.2	6.4	6.1
Хувийн хэрэглээ	-5.9	8.1	5.7	11.3	4.5	6.3
Төрийн байгууллагын хэрэглээ	9.2	6.9	13.6	11.3	1.8	3.4
Үндсэн хөрөнгийн хуримтлал	17.7	13.2	7.0	15.4	1.7	7.5
Бараа болон үйлчилгээний экспорт	-14.6	32.3	42.3	3.6	20.3	6.3
Бараа болон үйлчилгээний импорт	13.6	29.1	16.8	18.4	15.4	9.2
ДНБ-ий бодит өсөлт, үйлдвэрлэгчийн зэрэгцүүлэх үнээр	0.4	4.2	5.8	6.2	6.4	6.1
Хөдөө аж ахуй	-5.5	12.0	-10.7	11.5	5.0	6.5
Аж үйлдвэр (уул уурхайг оруулснаар)	-2.2	-4.5	13.6	5.0	11.3	9.4
Үйлчилгээ	3.9	6.9	6.9	5.4	4.0	4.0
Инфляц (ХҮИ, жилийн дундаж)	7.1	15.2	10.2	9.1	9.0	8.7
Урсгал дансны тэнцэл (ДНБ-д эзлэх хувь)	-13.4	-13.4	-2.1	-13.7	-9.3	-10.5
ГШХО-ын цэвэр орох урсгал (ДНБ-д эзлэх хувь)	13.1	14.1	7.9	8.2	8.5	8.6
Төсвийн тэнцэл (ДНБ-д эзлэх хувь)	-3.0	0.7	0.5	-2.4	-0.6	-1.1
Улсын өр (ДНБ-д эзлэх хувь)	64.5	62.2	52.3	52.0	50.5	49.6
Төсвийн анхдагч тэнцэл (ДНБ-д эзлэх хувь)	-1.1	2.1	2.3	-1.0	0.7	0.1

Эх сурвалж: Дэлхийн Банкны мэргэжилтнүүдийн тооцоо.

Тэмдэглэл: Улсын өрийн тооцоололд болзошгүй өр төлбөр буюу Монголбанкны Хятадын Ардын Банктай байгуулсан своп хэлцэл (2022 оны байдлаар ДНБ-ий 10 хувьтай тэнцэх)-ийн дүнг оруулаагүй болно.

Бүлэг II: Цахим үйлчилгээний салбар дахь худалдааны боломж

Дэлхий дахинд цахим худалдаа эрчимтэй өргөжиж байгаа нь Монгол Улсад далайд гарцгүй байдлаас шалтгаалан үүсдэг логистикийн бэрхшээлийг даван туулах, эдийн засгаа төрөлжүүлэх нэг боломжийг нээж байна. Дэлхий дахинд программ хангамж хөгжүүлэх, бизнесийн зарим үйл ажиллагааг гаднын этгээд болон компанид даатгаж хийлгүүлэх (аутсорсинг), цахим худалдаа, финтекийн үйлчилгээ үзүүлэх, мэдээллийн технологи ашиглан эрүүл мэнд, боловсролын үйлчилгээг зайнаас хүргэх зэрэг чиглэлээр эрэлт өндөр байгаа нь Монгол Улсад цахим үйлчилгээний худалдаагаа өргөжүүлэх бололцоог нээж байна. Ярилцлага болон түүвэр судалгааны үр дүнгээс үзэхэд программ хангамж хөгжүүлэлт, харилцаа холбоо болон цахим сурталчилгааны чиглэлээр цахим үйлчилгээ үзүүлэх давуу тал Монгол Улсын хувьд оршиж байна. Салбартаа тэргүүлж буй компаниуд эдгээр чиглэлийг аль хэдийн онилж, ирээдүйд өсөж дэвших цар хүрээ болон инновацын потенциалыг олж харсан байна (Зураг Х.9).

Сүүлийн жилүүдэд цахим шилжилтэд ахиц дэвшил гарч байгаа хэдий ч Монгол Улс МХХТ-ийн үйлчилгээг хил дамнан үзүүлэх экспортын хувьд ижил төстэй улс орнуудтай харьцуулахад маш доогуур гүйцэтгэлтэй байна. Монгол Улс цахим шилжилтийн индексээр¹ С-ангилалд багтсан хэвээр байгаа нь МХХТ-ийн дэд бүтэц, үйлчилгээний өртөг, бизнесийн орчин, ур чадвар, инновац, нийгмийн хүртээмжийн чиглэлд томоохон сорилтуудтай тулгарч байгааг илэрхийлж байна. Түүнчлэн, Монгол Улсын МХХТ-ийн үйлчилгээний экспорт 2021 оны байдлаар ердөө 31.3 сая ам.доллар буюу ДНБ-ий 0.2

хувь, үйлчилгээний нийт экспортын 12 хувийг бүрдүүлж байна. Үүнтэй харьцуулахад Армени, Молдав зэрэг улс ДНБ-ий 3 орчим хувьтай тэнцэх цахим үйлчилгээг экспортолжээ. Тус салбарт эдгээр улс орнууд Монгол Улсаас илүү давуу талтай байгаа нь томоохон зах зээлтэй ойр байршдаг, чадварлаг ажиллах хүчний баазтай, интернэтийн холболт онцгой сайн, гадаад оршин суух нутаг нэгтнүүдийн сүлжээ цэцэглэн хөгжиж буй зэрэг хэд, хэдэн хүчин зүйлсээр тайлбарлагдаж байна.

Монгол Улсад харилцаа холбоо, интернэт нэвтрүүлэлтээр ахиц гарч байгаа ч цахим дэд бүтцийн хувьд томоохон саад бэрхшээлүүд тулгарсаар байна. Тухайлбал, сүлжээний хурд удаан төдийгүй кибер аюулгүй байдал бүрэн хангагдахгүй байна. Өндөр ур чадвартай ажиллах хүчний дутагдал цахим үйлчилгээний салбарт сөргөөр нөлөөлж байна. Түүнчлэн, хууль, эрх зүйн зохицуулалт дутмаг байгаа нь тус салбарын хөгжлийг хойш татсаар байна. Оюуны өмчийн болон мэдээлэл, өгөгдөл хамгаалах дүрэм журам, зах зээлд чөлөөтэй нэвтрэх боломж, шударга өрсөлдөөний бодлого, олон улсын мэдээллийн гарцад холбогдох боломж, мэдээлэл хамгаалал болон эрх зүйн орчны хувьд томоохон дутагдал ажиглагдаж байна. Гэтэл хөрөнгө оруулагчид цахим бизнесийн үйл ажиллагаанд шинээр хөрөнгө оруулахдаа өгөгдлийн аюулгүй байдал, оюуны өмчийн эрхийг хамгаалах зохиогчийн эрх болон мэдээллийн нууцлалын талаар хууль журам, эрх зүйн зохицуулалтад нарийн анхаарал хандуулдаг байна.

¹ Нийт 100 оноо (хамгийн дээд оноо)-ноос 20-39 оноо авсан улс орнуудыг цахим шилжилтийн С-ангилалд хамруулдаг.

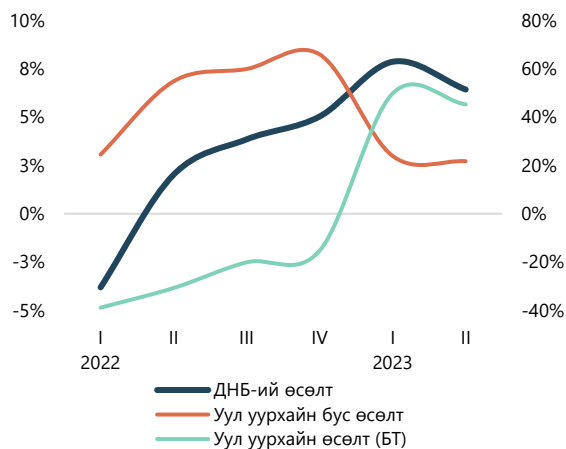
Цахим дэд бүтэц болон холболтыг сайжруулснаар цахим үйлчилгээний экспортыг дэмжих боломжтой. Мэдрэгч тус бүрийг шилэн кабелиар холбох гэх зэргээр харилцаа холбооны дэд бүтцийг сайжруулснаар интернэтийн хурдыг нэмэгдүүлэх, сүлжээний холболтын хоцролтыг, ялангуяа олон улстай хуурай газраар холбогдох сүлжээний хоцролтыг бууруулах ач холбогдолтой юм. Блокчейн технологийн тусламжтайгаар цахим үйлчилгээний экспортыг бүрэн шинэчлэх бололцоотой учраас Монгол Улс шаардлагатай туслах дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах, үндэсний блокчейн сүлжээг байгуулах бодлогын арга хэмжээг боловсруулах боломжтой. Түүнчлэн, Сингапурын цахим эдийн засгийн түншлэлийн гэрээ (DEPA) болон Европын Холбоо – Сингапур хоорондын цахим түншлэл зэрэгтэй адил олон улсын түншлэл байгуулах, зах зээлийн нөхцөл байдлыг тандах цогц мэдээллийн сүлжээг бий болгох замаар цахим холболтыг сайжруулснаар ААН-үүдэд хил дамнасан мэдээлэлд саадгүй нэвтрэх боломж олгохоос гадна олон улсад цахим үйлчилгээг үзүүлэхэд мөрдөгдөж буй стандарт, хэм хэмжээг дотоодод сахин хэвшүүлэхэд шаардлагатай ур чадварыг эзэмшүүлэх юм.

Цахим ур чадварыг дээшлүүлэх санаачилга гарган, үндэсний цахим хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлэх замаар өндөр нэмүү өртөг бүхий цахим салбарт хувийн хэвшлийн санаачилгыг хөхиүлэн дэмжиж болно. Зүүн өмнөд Азийн бүс нутгийн хамтын ажиллагааны

нийгэмлэгийн хөдөлмөрийн зах зээлийн мэдээллийн систем (ALMIS), Персийн Булангийн хөдөлмөрийн зах зээлийн ажиглалтын төв, Колумбын ур чадварын зөвлөлийн ажиглалтын төв гэх зэрэг бэлэн санаачилгаас Монгол Улс санаа авч, цахим ур чадварын ажиглалтын төв байгуулах замаар цахим үйлчилгээний экспортод шаардлагатай ур чадварын дутагдал хэр байгааг тогтоох боломжтой. Үүний дараагаар эрэлт өндөр болох нь тогтоогдсон ур чадварыг олгох техникийн сургалт явуулах, ажлын байранд зуучлах зэрэг мэдлэг боловсрол дээшлүүлэх санаачилгуудыг авч хэрэгжүүлж болно. Цахим үйлчилгээ үзүүлэхэд өгөгдөл чухал ач холбогдолтой хэдий ч цөөн хүн амтай учраас мэдээлэл өгөгдлийн цар хүрээ хязгаарлагдмал байдгийг харгалзан синтетик өгөгдлийг хөгжүүлэх, мэдээллийг солилцох эрхзүйн орчныг нь бүрдүүлэх замаар хувийн хэвшлийн санаачилгыг мөн дэмжих боломжтой. Эцэст нь цахим үйлчилгээ үзүүлэх гарааны бизнесүүдийн нэгдсэн экосистемийн хөгжилд чухал ач холбогдол өгөх шаардлагатай. Тодруулбал, зохицуулалт, эрх зүйн орчныг тодорхой болгохоос гадна гарааны шинэ бизнесүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх, судалгаа болон хөгжүүлэлтийн үйл явцад татварын дэмжлэг үзүүлэх, тохиролцсон харьцааны дагуу санхүүжилтийг хуваан гаргах, гарааны бизнесийн хувьцаа эзэмшилд нөлөөлөхгүйгээр зээл олгох болон буцалтгүй тусламж үзүүлэх зэрэг олон төрлийн санхүүгийн тусламжийг үзүүлж дотоодын инновац, хөгжилд томоохон түлхэц болно.

Зураг Х.1. Эдийн засгийн өсөлт жигд бус бөгөөд өсөлтийн дийлэнхийг уул уурхайн, тэр дундаа нүүрсний олборлох үйлдвэрлэл, ...

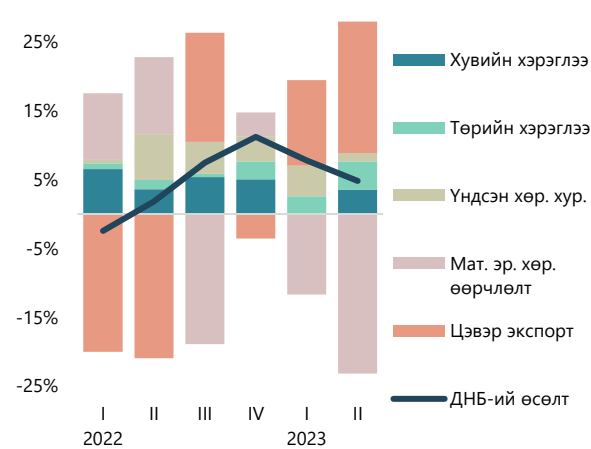
Хуримтлагдсан ДНБ-ий жилийн өсөлт, үндсэн салбараар

Эх сурвалж Үндэсний статистикийн хороо (ҮСХ).
Тэмдэглэл: БТ = баруун тэнхлэг.

Зураг Х.2... цэвэр экспорт болон төсвийн зардлын өсөлт тайлбарлаж байна.

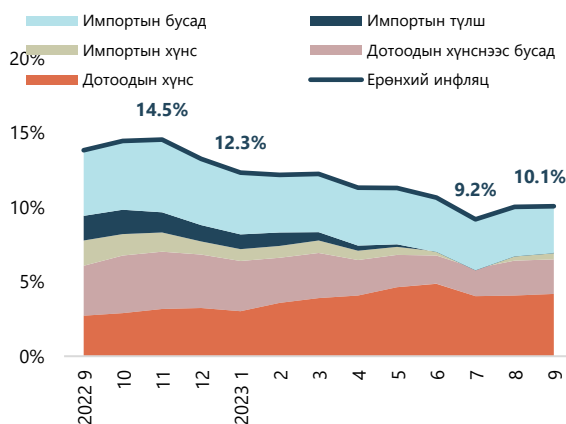
ДНБ-ий өсөлтөд эрэлт талын бүрэлдэхүүний эзлэх хувь

Эх сурвалж: ҮСХ.

Зураг Х.3. Дотоодод үйлдвэрлэгдсэн бараа, үйлчилгээний үнэ тогтмол өсөж, улмаар инфляц өндөр түвшинд хадгалагдан, өрхийн бодит орлогод сөргөөр нөлөөлж байна.

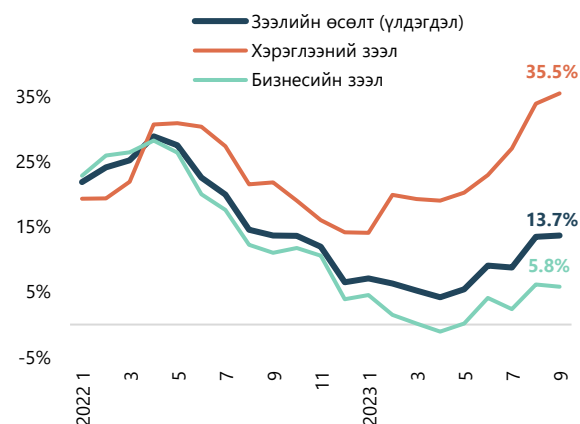
Инфляцад эзлэх хувь

Эх сурвалж: ҮСХ, Дэлхийн Банкны мэргэжилтнүүдийн тооцоо.

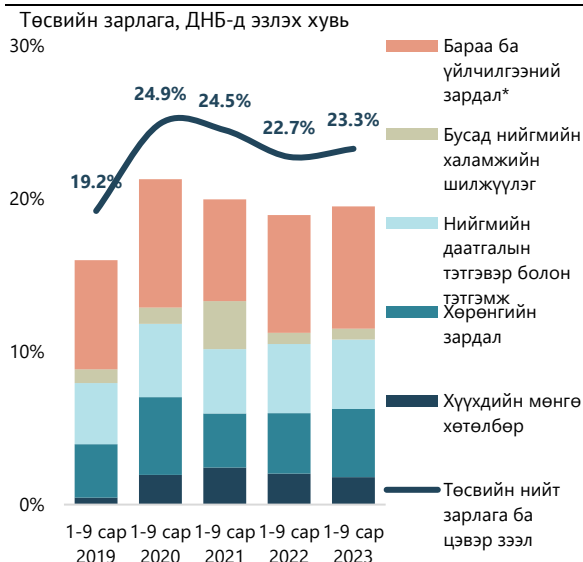
Зураг Х.4. Хувийн хэвшилд олгож буй зээлийн өсөлт хязгаарлагдмал байгаа нь хувийн хөрөнгө оруулалтыг сааруулах нөлөө үзүүлж байна.

Хэрэглээний болон бизнесийн зориулалтаар олгосон нийт зээлийн үлдэгдлээс тооцсон жилийн өсөлт

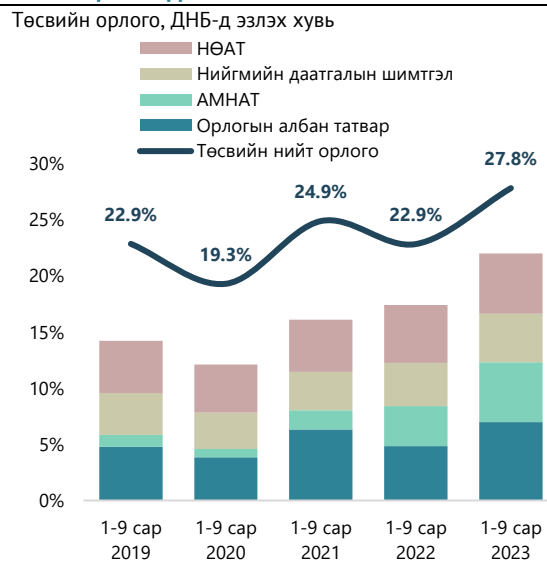
Эх сурвалж: Монголбанк.

Зураг Х.5. Төсвийн нийт зарлага эргэн өсөж,...

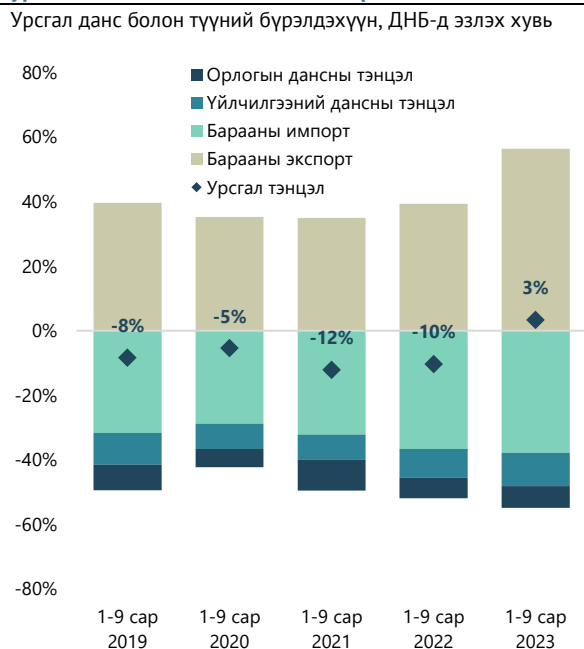
Эх сурвалж: СЯ, Дэлхийн Банкны мэргэжилтнүүдийн тооцоо. Тэмдэглэл: Бараа ажил үйлчилгээний зардалд төрийн албан хаагчдын цалин, гүйцэтгэл суурилсан санхүүжилтийн өртгийг оруулсан.

Зураг Х.6... уул уурхайн салбараас төвлөрөх орлогын өсөлтөөр санхүүжигдэж байна.

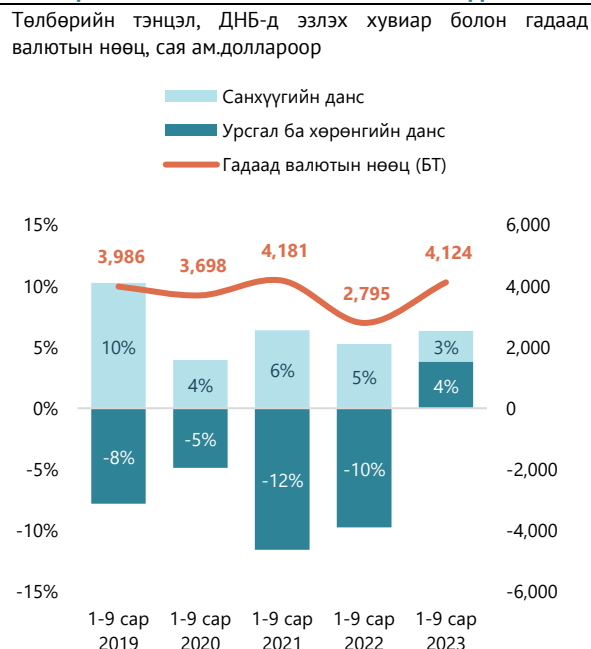
Эх сурвалж: СЯ, Дэлхийн Банкны мэргэжилтнүүдийн тооцоо.

Зураг Х.7. Экспортын хэмжээ огцом нэмэгдсэнээр урсгал дансны тэнцэл ашигтай гарч ...

Эх сурвалж: Монголбанк.

Зураг Х.8 ... хөрөнгийн орох урсгал бага байснаас үл хамааран гадаад валютын нөөцийг нэмэгдүүлэв.

Эх сурвалж: Монголбанк. Тэмдэглэл: БТ = баруун тэнхлэг.

Зураг Х.9. МХХТ-ийн салбарт олон төрөлт үйлчилгээ үзүүлэх болон программ хангамж хөгжүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-үүд ашиг орлогоороо тэргүүлж байна...

МХХТ-ийн салбарт ашиг орлогоороо тэргүүлж буй ААН-үүдийн үзүүлж буй үйлчилгээний төрөл, нийт ААН-д эзлэх хувь

Эх сурвалж: Crunchbase өгөгдөлд суурилсан мэргэжилтний тооцоо.

Зураг Х.10. Монгол Улсын кибер аюулгүй байдлын үзүүлэлт сул байна.

Олон улсын кибер аюулгүй байдлын 2020 оны индекс үнэлгээгээр Монгол Улсын авсан оноо (дэд бүрэлдэхүүний нийлбэрээр авсан нийт оноо= 26.2/50)

Эх сурвалж: ХХОУХ-ны олон улсын кибер аюулгүй байдлын 2020 оны индекс.

Тэмдэглэл: Кибер аюулгүй байдлын гүйцэтгэлийг дээрх 5 хэмжээсээр үнэлдэг бөгөөд өндөр оноо нь гүйцэтгэл сайн байгааг харуулна.